

Bartók Bélára emlékezünk

„Hangzavart? – Azt! Ha nekik az, / ami nekünk vigasz!” (Illyés Gyula: *Bartók*)

A világhírű zongoraművész, zeneszerző és zenetudós, a modern zene egyik vezéralakja 125 évvel ezelőtt, 1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson (Torontál vármegyében, mely Trianon óta Romániához tartozik). A budapesti Zeneakadémián zongorából Thomán István tanítványa volt, s így nagymúltú tradícióba kapcsolódott be, hiszen Thomán Lisztnek, Liszt Czernynek, Czerny meg Beethovennek volt növendéke. Zeneszerzést Koessler Jánosnál végzett. Tanulmányai befejeztével maga is tanított a Zeneakadémián 1907 és 1934 között zongorát.

Magasztos eszmék hatották át és vezérelték pályája során. „*Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát.*” – írta édesanyjának.

Első műveire a német késő romantika (Brahms és R. Strauss), valamint a magyar nemzeti romantika (Liszt, Mosonyi, Erkel) művészete hatott (pl. *Kossuth szimfónia*). Munkatársával és barátjával, Kodály Zoltánnal együtt tehernek érezte, hogy mennyire rátelepedett az akkori magyar zenei életre a német zenekultúra; s a tömegizlést kiszolgáló dilettáns magyarnóta-kultuszt sem tudta elfogadni. Kodály példájára és buzdítására 1906-ban kezdte meg népdalgyűjtő munkáját. „*Életem legboldogabb napjai azok voltak, melyeket falvakban, parasztok között töltöttem...*” – írta. Először magyar népzenei gyűjtőt, később az összehasonlítás, a kutatás kiterjesztése végett a román, szlovák, török és arab népzenevel ismerkedett meg. A magyar parasztzene átítatta kompozícióit. Egyes műveiben a változtatás nélküli dallamot kísérettel látta el (pl. *Magyar népdalok; 15 magyar parasztdal*); másutt hasonlókat írt vagy az anyag motívumait használta föl (pl. *Magyar képek*); vagy annak szellemében teljesen újat teremtett (pl. *kórusműveitől a Hegedűversenyen át a Divertimentoig*). De meghihlette a szlovák dalanyag, (pl. a *Gyermekeknek II.* kötete, a *Négy szlovák népdal*, a *Falun*); s román hatásra is keletkezett több műve (pl. a *Román népi táncok*, vagy a *Cantata profana*).

Szakítva a romantikus hagyományokkal, „új időknek új dalaival” jelentkezett, átlépett a megszokott dūr és moll világ keretein, megújítva ritmus-, dallam-, harmónia- és hangszínvilágát. A népzene lelkületéből merített tapasztalatait ötvözte a műzenéből örökölt hagyományokkal: Bach polifóniájával és ellenpontjával, Beethoven motivikus munkájával, Debussy hangszíntechnikájával, s a klasszikusok formavilágával (szonáta, versenymű) – megteremtve vele saját, a természet aranymetszés-törvényén alapuló erőteljes, ragyogó művészi stílusát. *Allegro barbaro* (1911.) művében szokatlan kontrasztokat használt, a zongorát ütőhangszerként kezelte. *A kékszakállú herceg vára* c. mélylélektani, expresszív operájának kulcsát Ady *A vár fehér asszonyában* megelőlegezi: „A lelkem ódon, babonás vár, mohos, gögös és elhagyott”. Az opera – melynek szilárd bázisa a magyar népzene – valóságos értelmező szótára lehetne Bartók művészetének. „*Mindennél fontosabb, hogy a zeneszerző a népzene lelkét ragadja meg, hogy az beleszívódjék természetébe és áthassa teljes létét és szemléletét. A zeneszerző számára ugyanolyan természetessé kell válnia a maga zenei nyelvének, mint amilyen az anyanyelve*” – írta. Stílusa az egyetemes zenei nyelvezetet is átalakította. Gyakorta érték támadások, melyek felzaklatták és bántották, de nem térítették le útjáról. Zeneszerzői kiválóságának elismerése a *Fából faragott királyfi*, a *Csodálatos mandarin* c. táncjátékának bemutatójával kezdődött. 1920 után Európa-szerte hangversenyezett, elsősorban saját szerzeményei előadásával keltett nagy feltűnést. Megbecsült, elismert, ünnepezt zongoraművész és zeneszerző lett. Élete során Franciaország, Svájc, Olaszország, Ausztria, Németország, Hollandia, Belgium, Anglia, Spanyolország és Portugália után eljutott az Egyesült Államokba és a Szovjetunióba is. 1923-ban *Táncszviije* ragyogó sikert aratott. Az ifjúság zenei nevelése érdekében a 30-as években a pedagógiai fokozatosság elvét szem előtt tartva a *Tíz könnyű zongoradarab* és a *Gyermekeknek* után *44 duót* komponált hegedűre, majd *Mikrokozmosz* címmel zongoradarabok sorozatát írta, melyek újfajta hangzásvilágba vezetnek (bitonalitás, kvartakkordok, disszonanciák, kombinált ritmusok, stb.). – A *Zene húros-, ütőhangszerekre és cselesztára* (1936) komponált műve mérföldkő a XX. századi zene történetében, s központi helyet foglal el Bartók életművében is. Ünnepi harmóniában olvad össze benne az architektonikus forma, a hangzási képzelet és a költői kifejezőmód. A *Divertimentóban* az emelkedettség, az átszellemültség a játékos vidámsággal párosul. Szuggesztív, szigorú szerkesztésű *vonósnégyesei* a hídforma remekei.

Határozottan elhatárolódott a túlzott érzelmességtől, a szenvelgő szentimentalizmustól. Ennek azonban nem mond ellent, hogy drámai, sőt romantikus egyéniség volt, mint minden nagy művész, akiben az értelmi készség a hősiesség iránti vonzalommal párosul. Bizonyítékul szolgálnak családtagjaihoz szóló levelei; műveinek kézírataiban lendületes írásmódja, crescendo jeleinek vastagon húzott, széles villája, melyet a nyomtatott kották nem tudnak visszaadni; s nem utolsósorban a fennmaradt archív felvételei, melyeken zongoristaként a XIX. század kifejezőeszközeinek teljes tárházát alkalmazta. (Hasznára válna a mai előadóművészeknek, ha mindezeket tanulmányoznák!) Zongorajátéka félremagyarázhatatlan bizonyítéka annak, hogy a tárgyilagos kottaolvasás és a virtuozitás mit sem ér, ha nincs mögötte igazi egyéniség, előadóművészi bátorság és képzelőerő. Műveinek előadásánál is a hangszínek, játéktechnikák és árnyalatok nagy, differenciált skálájára, ihletett megközelítésére számított.

Mindig megőrizte magyarságát és hirdette a népek testvérré válásának eszméjét. A fasizmus elől 1940-ben feleségével, Pásztor Dittával kivándorolt Amerikába. Nyomasztó megélhetési gondokkal küszködött, egészsége megromlott, s hazája sorsa is aggodalommal töltötte el. Amerikában írta öttételes *Concerto*ját. *III. zongoraversenyének* utolsó ütemeit, s a *Brácsaversenyt* már nem tudta befejezni. (E művek Bartók vázlatai alapján Serly Tibor befejezésével láttak napvilágot.) 1945-ben halt meg New Yorkban. „*Pedig én is szeretnék hazamenni, de végleg*” – írta halála előtt két hónappal. Életében a hazatérés nem adatott meg. Hamvait 1988-ban szállították Budapestre.

Zenéjének igazát, mélységét, erőt adó voltát Illyés Gyula gyógyító munkaként jellemzi: „*Dolgozz jó orvos, ki nem andalítasz;/ ki muzsikád ujjával/ tapintva lelkünk, mind oda tapintasz,/ ahol a baj/ s beh különös, beh üdvös irt adsz / azzal, hogy a jaj / siralmát, ami fakadna belőlünk, / de nem fakadhat, mi helyettünk / - kik szív-némaságra születünk - / kizenged ideged húrjaival!*”

Radics Éva